

เรื่อง “พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” *

BUDDHISM AND SCIENCE

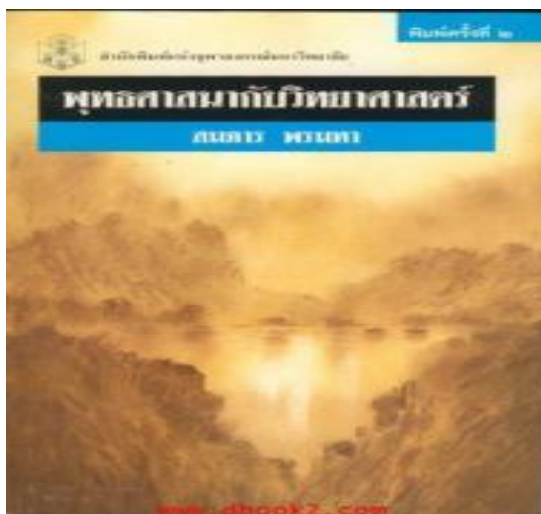
พระมหาตันทฐวัฒน์ สุนตจิตฺโต (ถ้าวาปี)¹, สมเดช นามเกต², อภินันท์ จันตะนี³,
และ จูติวิสส์ มั่นกิจ⁴

Phramaha Tunthawat Sunthajitto (Tunwapee)¹, Somdej Namket², Aphinan Chantani³,
and Thitiwat mankit⁴

¹⁻⁴มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

¹⁻⁴Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding author E-mail: Sunthajitto @gmail.com

ผู้แปลจากหนังสือ: พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

ผู้เขียน: สมภาร พรหมทา

ผู้แปล: สมภาร พรหมทา

สำนักพิมพ์: กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีที่พิมพ์: ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2540

จำนวนหน้า: 213 หน้า

บทนำ

หนังสือเรื่อง “พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” ที่ผู้เขียนสนใจและนำมาวิจารณ์ต่อไปนี้เป็นหนังสือด้านวิชาการที่ท่านอาจารย์สมภาร พรหมทา แต่งขึ้นเพื่อที่จะศึกษา

* Received 19 January 2023; Revised 17 February 2023; Accepted 25 February 2023

เปรียบเทียบแนวระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ ในแง่มุมมองการวิเคราะห์รากฐานของความรู้แบบวิทยาศาสตร์ว่ามีลักษณะเช่นใด มีความน่าเชื่อถือเพียงใด เพื่อเปรียบเทียบกับการคิดวิเคราะห์รากฐานของพระพุทธศาสนาในประเด็นที่เหมือนกัน ซึ่งการเปรียบเทียบนี้ท่านอาจารย์ได้พยายามเปรียบเทียบและวิเคราะห์อย่างเป็นกลาง แบ่งออกเป็น 3 ภาคใหญ่ๆ รวมเป็น 30 บท โดยหนังสือเล่มนี้เคยตีพิมพ์แล้วครั้งหนึ่งในปีพุทธศักราช 2534 แต่ฉบับที่ผู้เขียนนำมาวิจารณ์นี้เป็นของสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและเป็นการพิมพ์ครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2540 โดยเนื้อหาของหนังสือนี้ท่านอาจารย์สมภารท่านได้วางกรอบในการเขียนแบ่งเป็นสามกลุ่มใหญ่ๆ โดยกลุ่มแรกเน้นในด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งประกอบไปด้วย กำเนิดและวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์ ความรู้สองแบบในวิทยาศาสตร์ การตรวจสอบกฎและทฤษฎีในวิทยาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์กับสิ่งที่อยู่เกินเลยประสาทสัมผัส กลุ่มที่สองในภาคพุทธศาสนาซึ่งประกอบไปด้วย กำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนาในฐานะระบบความรู้ อย่างหนึ่ง อิทัปปัจจยตา อุตุนิยาม พิชินิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และการตรวจสอบนิยาม และกลุ่มที่สามคือการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ อันประกอบไปด้วย ความรู้ในพุทธศาสนากับความรู้ในวิทยาศาสตร์รากฐานทางอภิปรัชญาของพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ แนวคิดบางอย่างในวิทยาศาสตร์ที่มีผลกระทบต่อหลักธรรมในพุทธศาสนา และชาวพุทธควรวางตัวเช่นไรต่อวิทยาศาสตร์

เนื้อหาหนังสือพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

เนื้อหาในหนังสือ “พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” ที่ผู้เขียนได้สรุปออกมาให้เห็นแก่นของเนื้อหาในแต่ละภาค ดังนี้ โดยมีเนื้อหาในหนังสือนี้ได้แบ่งเป็นภาคใหญ่ๆ อยู่ 3 ภาค คือ ภาคที่หนึ่งในภาคของวิทยาศาสตร์ อันประกอบไปด้วยกำเนิดและวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์ ความรู้สองแบบในวิทยาศาสตร์ การตรวจสอบกฎและทฤษฎีในวิทยาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์กับสิ่งที่อยู่เกินเลยประสาทสัมผัส ภาคที่สองในภาคพุทธศาสนาอันประกอบไปด้วย กำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนาในฐานะระบบความรู้ อย่างหนึ่ง อิทัปปัจจยตา อุตุนิยาม พิชินิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และการตรวจสอบนิยาม ภาคที่สามคือการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ อันประกอบไปด้วย ความรู้ในพุทธศาสนากับความรู้ในวิทยาศาสตร์ รากฐานทางอภิปรัชญาของพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

แนวคิดบางอย่างในวิทยาศาสตร์ที่มีผลกระทบต่อหลักธรรมในพุทธศาสนา และชาวพุทธควรวางตัวเช่นไรต่อวิทยาศาสตร์

ภาคที่หนึ่ง วิทยาศาสตร์มีทั้งหมด 4 บท ซึ่งได้ชี้ให้เห็นถึงกำเนิดและวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์ซึ่งมนุษย์ได้พยายามแสวงหาคำตอบสำหรับไขปริศนาที่ตนสงสัยนั้นด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ โดยมีชาวกรีกได้สรุปเกี่ยวกับแนวความคิดของตนให้เชื่อว่าหน่วยมูลฐานเหล่านี้เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถแบ่งแยกหรือทอนต่อไปได้อีก คืออะตอม สิ่งเหล่านี้คือความจริงสุดท้าย (ultimate reality) อันนี้คือแนวความคิดเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ในยุคเริ่มต้น จากนั้นในบทที่ 2 ของภาคที่หนึ่งได้กล่าวถึง ความรู้สองแบบในวิทยาศาสตร์ กล่าวคือในยุคแรกๆ วิทยาศาสตร์ทำหน้าที่ด้วยการรายงานสิ่งที่มนุษย์สามารถรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส แต่ในเวลาต่อมาวิทยาศาสตร์ก็เริ่มทำหน้าที่ที่เกินประสาทสัมผัส เช่นมีการถกเถียงกันในเรื่องของแสงว่าเป็นคลื่นหรือเป็นอนุภาคกันแน่ หากเป็นแบบที่สองแล้วก็จะทำให้เกิดขึ้นไม่รู้จักจบจักสิ้นอย่างแน่นอน จากนั้นในบทที่ 3 ของภาคที่หนึ่ง ได้กล่าวถึงการตรวจสอบกฎและทฤษฎีในวิทยาศาสตร์ ในบทนี้ก็จะกล่าวถึงกฎที่หากไม่มีอะไรขัดแย้งกฎนั้นก็ยังคงอยู่ แต่หากมีการขัดแย้งและมีหลักฐานที่พิสูจน์ได้กฎนั้นก็อาจถูกยกเลิกโดยไม่มีคนเชื่อต่อไป ในด้านทฤษฎีของวิทยาศาสตร์นั้นแบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มที่มองว่าทุกทฤษฎีมีความเท่าเทียมกันหมด และสามารถทายผลอนาคตได้เหมือนกัน จากนั้นในบทที่ 4 ของภาคที่หนึ่ง ได้กล่าวถึงวิทยาศาสตร์กับสิ่งที่อยู่เกินเลยประสาทสัมผัสโดยในส่วนนี้ก็แบ่งออกได้ 2 กลุ่ม เช่นเดียวกันกับกฎและทฤษฎีในบทที่ 3 โดยนักวิทยาศาสตร์กลุ่มแรกไม่ยอมรับเนื้อหาส่วนที่ไม่อาจตรวจสอบด้วยประสาทสัมผัสได้ และกลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่ยอมรับแม้ว่าเนื้อหาบางส่วนของวิทยาศาสตร์จะพูดถึงส่วนที่ไม่อาจสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัส

ภาคที่สอง พุทธศาสนา มีทั้งหมด 8 บท โดยตอนที่หนึ่งได้กล่าวถึง กำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนา ซึ่งประเด็นการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนานั้นก็คือการยกย่องมนุษย์ และอย่างที่สองก็คือการยกย่องจิตใจของมนุษย์ในการที่จะพัฒนาศักยภาพจิตใจให้ไปสู่สิ่งสูงสุดได้ จากนั้นในตอนที่สองได้กล่าวถึง พุทธศาสนาในฐานะระบบความรู้อย่างหนึ่ง ซึ่งในระบบของพระพุทธศาสนานั้นแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่การพูดถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในจักรวาล อีกประเภทได้แก่ข้อความที่ชี้ชวนให้บุคคลทำอย่างนั้นอย่างนี้ ในตอนที่สามกล่าวถึงหลัก อิทัปปัจจยตาซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างว่าธรรมเนียมหรือนิยมซึ่งสอดคล้องในการอธิบายส่วนต่างๆ ต่อไปในภาคนี้อันประกอบไปด้วย ประการแรก อุดินยาม คือ กฎธรรมชาติว่าด้วยฤดูกาล

ซึ่งเกิดขึ้นอย่างมีเหตุและมีผล ประการที่สอง พินิจนิยาม คือ กฎธรรมชาติว่าด้วยพืชพันธุ์ ในโลกของสิ่งมีชีวิตมีความเป็นระเบียบ มีกฎเกณฑ์ ซึ่งเกิดจากสิ่งมีชีวิตสองหน่วยขึ้นไป ประการที่สาม จิตินิยาม คือ กฎธรรมชาติว่าด้วยจิตใจของมนุษย์และสัตว์ โดยแบ่งจิตมนุษย์ออกเป็นสองส่วนคือ ธรรมชาติฝ่ายดีและธรรมชาติฝ่ายเลว ประการที่สี่ กรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติว่าด้วยกรรมอันได้แก่การกระทำที่เกิดจากความตั้งใจของมนุษย์และสัตว์ โดยมนุษย์สามารถทำกรรมได้สามทาง คือ กาย วาจา และ จิต และการตรวจสอบนิยาม โดยหากเราตรวจสอบเนื้อหาของนิยามทั้งสี่ประการที่ว่าแล้ว เราจะพบได้ว่ามีส่วนที่เป็นนิยามที่สามารถสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัสสองส่วนก็คืออุตุนิยามและพินิจนิยาม ส่วนอีกสองข้อต่อมาก็คือ จิตินิยามและกรรมนิยามได้กล่าวถึงสิ่งที่เราไม่สามารถที่จะรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส

ภาคที่สาม วิทยาศาสตร์มีทั้งหมด 4 บท การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ อันประกอบไปด้วย ตอนที่หนึ่งกล่าวถึง ความรู้ในพุทธศาสนากับความรู้ในวิทยาศาสตร์โดยความรู้ในพระพุทธศาสนานั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลักๆ คือ สิ่งที่ไม่ควรทำ ไม่ควรทำ หรือควรชำระจิตใจ อย่างที่สองเป็นหลักธรรมชาตินี้เป็นกลางๆ ซึ่งหลักอย่างที่สองที่ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้เห็นว่าเนื้อหาสอดคล้องและใกล้เคียงกับเนื้อหาของวิทยาศาสตร์ ตอนที่สองในภาคนี้ได้กล่าวถึง รากฐานทางอภิปรัชญาของพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ โดยพื้นฐานของพุทธศาสนาหรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นรากฐานแบบจิตินิยาม เช่น การกล่าวถึงขั้น 5 มีการแยกกายออกจากจิตอย่างชัดเจน แตกต่างจากวิทยาศาสตร์ที่มีการศึกษาในเรื่องสสาร ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยสัมผัส ดังนั้นรากฐานอภิปรัชญาของวิชาวิทยาศาสตร์จึงได้แนวคิดแบบสสารนิยม อันแตกต่างจากแนวของพระพุทธศาสนาที่เน้นในเรื่องของจิตินิยามตอนที่สามได้กล่าวถึง แนวคิดบางอย่างในวิทยาศาสตร์ที่มีผลกระทบต่อหลักธรรมในพุทธศาสนา เช่น หลักอภิปัจจยิตถ์กล่าวว่า สรรพสิ่งในจักรวาลมีความเป็นระเบียบ มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน แต่ควอนตัมฟิสิกส์กล่าวว่า สสารในระดับอะตอมและองค์ประกอบของอะตอมไม่มีความเป็นระเบียบ ไม่มีกฎแน่นอนอีกอย่างก็คือ หลักอภิปัจจยิตถ์กล่าวว่า ผลทุกอย่างต้องเกิดจากสาเหตุ กล่าวคือสิ่งที่มีอยู่ก่อน เป็นไปไม่ได้ที่จะมีบางสิ่งเกิดจากความว่างเปล่า แต่ควอนตัมฟิสิกส์กล่าวว่าสสารสามารถก่อตัวขึ้นจากความว่างเปล่าได้ และตอนสุดท้ายของภาคที่สามได้กล่าวถึง ชาวพุทธควรวางตัวเช่นไรต่อวิทยาศาสตร์ ผู้เขียนได้กล่าวว่าแม้คนในอดีตยุคหินเคยมีความโลภ โกรธ หลงอย่างไร คนในยุคปัจจุบันก็ยังมีสิ่งนั้นอยู่ ฉะนั้นโดยหลักแล้วพุทธศาสนาไม่ได้รับความกระทบกระเทือนจากวิทยาศาสตร์เลย เพียงแต่การศึกษาของสองอย่างนี้เป็นการศึกษาขอบเขตที่ต่างกันไป กล่าวคือ วิทยาศาสตร์เกี่ยวเนื่องด้วยวัตถุ ส่วนพุทธศาสนาเกี่ยวเนื่องด้วยจิตใจ

สิ่งที่สำคัญก็คือพระพุทธศาสนาสามารถยืนอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยวิทยาศาสตร์เลยอันนี้คือเรื่อง
ที่ชาวพุทธควรตระหนักรู้

ประเมินค่าการตีความเรื่องพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

คำอธิบายที่อาจารย์สมภารได้นำเสนอเกี่ยวกับ “พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” เป็นการนำเสนออย่างเด่นชัดถึงวิธีการตีความที่สอดคล้องตามบริบทของนักวิชาการสมัยใหม่ ที่สามารถแยกให้เห็นถึงความสำคัญของแต่ละฝ่ายที่แบ่งหน้าที่ในการทำงานทั้งพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจหลักการเปรียบเทียบของผู้เขียนได้อย่างเหมาะสม ไม่เกิดผลกระทบกับฝ่ายใดโดยตรง หากผู้อ่านได้ทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในส่วนของวิทยาศาสตร์และพระพุทธศาสนาแล้ว ก็คงจะเกิดความเห็นที่ตรง ชัดเจน และมีเหตุผลอย่างเพียงพอในการเขียนหนังสือเล่มนี้ของท่านอาจารย์สมภาร โดยเฉพาะแง่มุมของการเปรียบเทียบที่ไม่ได้มุ่งผล เพื่อจะให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เปรียบหรือเสียเปรียบ แต่ท่านได้เขียนบนหลักของความเป็นจริงที่เราสามารถสัมผัสได้ทั้งทฤษฎีและสิ่งที่นำไปปฏิบัติใช้จริง

จะเห็นได้ว่าเมื่อมีการให้คำอธิบายความหมายตามตัวอักษรแล้ว ท่านอาจารย์สมภารได้นำเสนอถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับบ่อเกิดของวิทยาศาสตร์กับพระพุทธศาสนาได้อย่างลงตัวอันเป็นการป้อนพื้นฐานให้คนที่อ่านหรือศึกษาหนังสือเล่มนี้ได้เข้าใจความหมายและเป้าประสงค์ของทั้งสองอย่าง ซึ่งแต่ละคำที่ใช้ในการแสดงออกถึงวาทกรรมเพื่อการเข้าใจเนื้อหาของพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ตามบริบทอย่างถูกต้องแบบการโต้แย้งเชิงเหตุผล (Dialectic) แล้วทำการขยายคำอธิบายเพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ ในมิติที่เป็นแก่นแห่งวิชาการทั้งปวงอันเป็นการอธิบายเชิงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงองค์ประกอบแห่งศาสตร์ทั้งสองศาสตร์ได้เป็นอย่างดี อาจจะมีการแยกแยะในบางประเด็นออกไปบ้างแต่ก็เพื่อความเข้าใจชัด เจนในเนื้อหาและความถูกต้องทางวิชาการ แต่ก็ถือได้ว่าอยู่ในกรอบอันเดียวกันของการเป็นสาเหตุและผลของกันและกันอย่างต่อเนื่อง ฉะนั้นจะเห็นได้ถึงความต่อเนื่องของเนื้อหาสาระที่เป็นไปอย่างเรียบง่าย แต่สามารถขยายออกไปในแง่ของวิชาการเพื่อทำความเข้าใจอันดีทั้งสองฝ่ายระหว่างวิทยาศาสตร์และพุทธศาสนาจึงถือว่าเป็นศูนย์รวมของวิชาการที่เป็นที่ยอมรับในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์ที่กำลังเป็นผู้ขับเคลื่อนสังคมในภาคของวัตถุได้อย่างลงตัวในส่วนพุทธศาสนาก็สามารถนำเสนอในแง่ของการต่อสู้กับสิ่งที่ปัญหาตั้งแต่

อดีตจนถึงปัจจุบันก็คือ ปัญหาด้านจิตใจ แม้สมัยแต่ก่อนวัตถุดิบไม่เจริญรุ่งเรืองเท่าใดนัก แต่ความโลภ ความโกรธ ความหลงก็ยังมีอยู่ เช่นเดียวกับปัจจุบันนั่นเอง

ข้อวิจารณ์

ก.ข้อเด่น

ประเด็นที่ถือว่าเป็นข้อเด่นที่น่าสนใจมากที่สุดของหนังสือเล่มนี้คืองานเขียนที่มาจาก การรวบรวมและเรียบเรียงโดยท่านอาจารย์สมภาร ซึ่งผู้เขียนจะขอแยกแยะให้เห็นเป็นประเด็น สำคัญที่พบได้ ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง ภาวของวิทยาศาสตร์เป็นกิจกรรมแสวงหาความรู้วัตถุวิสัยผ่านการสังเกตธรรมชาติด้วยประสาทสัมผัสทั้ง คือ ตา หู จมูก ลิ้นและกายสัมผัสโดยไม่ให้ความสำคัญเรื่องใจเพราะไม่สามารถนำมาแสดงให้ประจักษ์ชัดได้ การสังเกตธรรมชาติอย่างเดียวยังไม่พอที่จะก่อให้เกิดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้ แต่ในปัจจุบันวงการวิทยาศาสตร์กำลัง ทำงานสองอย่างควบคู่กันนักวิทยาศาสตร์กลุ่มหนึ่งกำลังทำหน้าที่ค้นหาและรายงานข้อเท็จจริงในธรรมชาติส่วน อีกกลุ่ม กำลังค้นหาคำอธิบายว่าทำไมปรากฏการณ์ต่างๆ ในธรรมชาติจึง เป็นเช่นนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น แม้จะมีการถกเถียงกัน อย่างกว้างขวางในวงการปรัชญาวิทยาศาสตร์ว่า วิทยาศาสตร์ควรมีหน้าที่แค่เพียงรายงานสิ่งที่ตนค้นพบเท่านั้น ก็ตาม แต่นักวิทยาศาสตร์ส่วนหนึ่งก็พอใจที่จะทำหน้าที่อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ งานของนักวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้เริ่มหันเหออกนอกขอบเขตของวิทยาศาสตร์มากขึ้นมากจนขนาดว่าบางครั้งทฤษฎีที่ตั้งขึ้น โดยนักวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้แทบจะไม่ต่างจากแนวคิดของนักปรัชญาหรือนักศาสนาเลยทีเดียว เมื่อใดก็ตามที่วิทยาศาสตร์เริ่มเบนออกจากบทบาทคือการรายงานสิ่งที่มนุษย์สามารถรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสไปสู่บทบาทคือการพยายามอธิบายปรากฏการณ์ที่อยู่พ้นวิสัยของประสาทสัมผัสเมื่อนั้นปัญหาก็จะเกิดขึ้นไม่รู้จบสิ้น ในอนาคตอาจมีทฤษฎีต่างๆ อีกจำนวนนับ ไม่ถ้วนเกิดขึ้นเพราะเหตุนี้นิวตัน จึงก่อตั้งกฎให้แก่ตนเองว่าเขาจะทำหน้าที่แค่เพียงเป็นผู้รายงานสิ่งที่ค้นพบด้วยประสาทสัมผัสเท่านั้นเขาจะไม่พยายามหยั่งลงไปใ้อาณาบริเวณที่ธรรมชาติได้ตีกรอบเอาไว้ว่าห้ามมนุษย์ลงไปเกี่ยวข้อง ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงความรู้ในวิทยาศาสตร์ว่ามีอยู่สองประเภท คือ ประเภทที่อยู่ในรูปกฎกับประเภทที่อยู่ในรูปทฤษฎี ความแตกต่างระหว่างกฎกับทฤษฎีที่สำคัญคือ ข้อความที่เรียกว่ากฎจะพูดถึงสิ่งที่สามารถตรวจสอบได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งสิ้น การตรวจสอบนี้ไม่จำเป็นต้องอาศัยประสาทสัมผัสล้วนๆ เราใช้เครื่องมือช่วยก็ได้ เช่น กฎทาง

วิทยาศาสตร์บางอย่างอาจพบ ถึงของเล็กๆ เช่น จุลินทรีย์ ตัวจุลินทรีย์แม้ว่าเราจะมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า แต่เราก็ถือว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถสังเกต (observe) ได้ด้วยประสาทสัมผัส เพราะเราสามารถมองเห็นผ่านเครื่องมือ เช่น กล้องจุลทรรศน์ เป็นต้น ฉะนั้น ท่านอาจารย์จึง

สรุปในเรื่องกฎและทฤษฎีว่าแบ่งได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่ม ที่เห็นว่าทุกทฤษฎีมีฐานะเท่ากันหมดทางปรัชญาเรียกว่า ฐานะทางญาณวิทยา (epistemological status) และกลุ่มที่เห็นว่าแม้ว่า สองทฤษฎีจะสามารถทำนายผลในอนาคตได้เหมือนกัน แต่เมื่อมาถึงยุคปัจจุบันแล้วทำให้เราเห็นว่าแม้แต่ประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างสหรัฐอเมริกาก็ต้องหันมาสนใจในเรื่องของศาสนาเช่นเดียวกันนั้นอาจจะเพราะว่า วิทยาศาสตร์ซึ่งคนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นระบบความรู้ที่มั่นคงแข็งแรงไม่ได้กลับเป็นระบบความรู้ที่มีเนื้อหาส่วนหนึ่งอิงอยู่บนพื้นฐานความเชื่ออันไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัสสมัยหนึ่งคนทั่วไปเข้าใจว่าสิ่งที่สร้างความกระตือรือร้นให้แก่ศาสนามากที่สุด (โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาที่เชื่อในพระเจ้า) คือวิทยาศาสตร์ แต่ปัจจุบันวิทยาศาสตร์นั้นเองกลับต้องหันมาหาศาสนาหันมาเพื่อยืนยันแนวคิดและเหตุผลบางประการในศาสนาไปสนับสนุนฐานะของตนเองวิทยาศาสตร์หวั่นไหวอะไรไม่ หากแต่คือเครื่องมือสำหรับเปิดเผยให้มนุษย์มองเห็นอัจฉริยภาพและความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าเมื่อใดก็ตามที่วิทยาศาสตร์ดำเนินไปถึงขอบเขตที่ไม่อาจไปต่อได้อีกแล้วเมื่อนั้นจะเป็นหน้าที่ของศาสนาที่จะรับช่วงอธิบายต่อ ซึ่งลำพังเพียงวิทยาศาสตร์ไม่ช่วยให้มนุษย์เข้าใจตนเอง โลกและจักรวาลได้เพียงพอ

ประเด็นที่สอง ภาคของพระพุทธศาสนา ในฐานะที่อาจารย์สมภารเคยเป็นนักบวชมาก่อน เคยเรียนทั้งในมหาวิทยาลัยสงฆ์ และเป็นมหาเปรียญธรรมชั้นเอก ซึ่งหากเป็นบางท่านที่ไม่ม่ใจเป็นกลางหรือเป็นคนที่เห็นแก่สิ่งที่ตนเคยเรียนเคยศึกษามาก่อน ย่อมมีโอกาสสูงที่จะทำให้ตีความเข้าข้างที่ตนเองได้ศึกษามาแล้วเป็นอย่างดี แต่ท่านอาจารย์กลับไม่ได้ใช้ความได้เปรียบหรือความรู้ตรงนั้นมาตีประเด็นต่างๆ ให้แก่พระพุทธศาสนา หากแต่วิเคราะห์พระพุทธศาสนาไปโดยสภาพของความเป็นจริง เช่นการกล่าวถึงอิทัปปิจจยตา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีคนกล่าวถึงมาก เช่น หลวงพ่อพุทธทาส ท่านพระธรรมปิฎก แต่ท่านก็มีมุมมองแนวคิดในเรื่องดังกล่าวได้ค่อนข้างชัดเจน และเป็นธรรมกับทั้งพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ สิ่งที่โดดเด่นในภาคของพระพุทธศาสนาก็คือการกล่าวถึงอภิปรายของพระพุทธศาสนาในยุคพุทธกาลได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะการกล่าวถึงการกำเนิดและการพัฒนาการของพระพุทธศาสนาอันนำมาสู่การยกย่องมนุษย์ และการยกย่องจิตใจของมนุษย์ในการที่จะพัฒนาศักยภาพจิตให้ไปสู่สิ่งสูงสุดได้ส่วนระบบความรู้ของพระพุทธศาสนา ท่านก็ได้ชี้ชัดถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ได้

เน้นในเรื่องที่ควรทำหรือไม่ควรทำเป็นประเด็นหนึ่ง ส่วนอีกหนึ่งประเด็นก็คือการโยงเพื่อให้การวิเคราะห์ในตอนสุดท้ายลงตัวอย่างสวยงามกับหลักของวิทยาศาสตร์ก็คือการดึงเอาหลัก อิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นหลักธรรมชาติที่ไม่ได้กล่าวว่าเราควรทำหรือไม่ควรทำ แต่เป็นการกล่าวถึงธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง โดยมีการตีความสิ่งที่โดดเด่นในบทนี้มากๆ ก็คือการกล่าวถึงนิยามหรือหลักอิทัปปัจจยตาที่สามารถแบ่งส่วนออกได้อย่างชัดเจนคือส่วนที่สามารถสัมผัสด้วยประสาทสัมผัสสองส่วนก็คืออุตุนิยามและพีชนิยาม ส่วนอีกสองข้อต่อมาคือ จิตนิยามและกรรมนิยามได้กล่าวถึงสิ่งที่เราไม่สามารถที่จะรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ซึ่งถือว่าเป็นการตีความที่ทำให้เราแยกเห็นถึงหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา เพื่อจะเชื่อมโยงเข้ากับวิทยาศาสตร์ได้อย่างลงตัว

ประเด็นที่สาม การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ วิธีการที่มีประสิทธิภาพอย่างหนึ่งในการนำเสนอหลักคำสอนในพุทธศาสนาก็คือการชี้ว่ามีอะไรบ้างในโลกแห่งความเป็นจริงที่สอดคล้องกับหลักคำสอนในพุทธศาสนา หมายความว่า สำหรับท่านอาจารย์สมภาร ได้นำเสนอหลักธรรมในพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมนั้นเน้นที่การอธิบายคัมภีร์โดยผู้อธิบายไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องโยงแนวคิดต่างๆ ในคัมภีร์ออกไปหาประสบการณ์จริงในโลก ทำให้พุทธธรรมชาตสิ่งที่ท่านอาจารย์สมภารเรียกว่าพลังปลุกเร้าทางศีลธรรม ท่านอาจารย์สมภารสนใจแนวคิดของดาร์วินและนักชีววิทยาสกุลนี้ในแง่ที่ว่านักวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้มีประสบการณ์ที่สะสมกันมายาวนานในการศึกษาวิเคราะห์ธรรมชาติของชีวิต ดาร์วินสังเกตธรรมชาติ เมื่อพบว่ามียะไรที่น่าสนใจก็นำเสนอออกมาเป็นทฤษฎี นักชีววิทยาสายนี้รุ่นต่อมาก็ได้ช่วยเสริมต่อทำให้แนวคิดของดาร์วินลึกซึ้งลงไปอีกเรื่อยๆ ข้อค้นพบเหล่านี้หากนำมาพิจารณาด้วยภาษาอื่นที่ไม่ใช่ภาษาวิทยาศาสตร์จะก่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งบางอย่างเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ นอกจากนั้นแล้วท่านอาจารย์สมภารคิดว่าคำสอนเรื่องทุกข์ในพุทธศาสนานั้นมีความหมายที่ลึกซึ้งและคำสอนนี้ไม่เฉพาะแต่คนตะวันตกเท่านั้นที่อาจเข้าใจคลาดเคลื่อน แม้แต่ชาวพุทธเองก็ยังไม่รู้จะเข้าใจคำสอนข้อนี้ดีนัก เนื่องจากคำสอนเรื่องทุกข์เป็นจุดเริ่มต้นของพุทธธรรมทั้งระบบ หมายความว่า คุณจะยอมรับพุทธธรรมได้ก็ต่อเมื่อคุณยอมรับสมมติฐานเบื้องต้นที่ว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์ สมมติฐานนี้ ซึ่งมีคนจำนวนมากในโลกอาจไม่ยอมรับเพราะเข้าใจว่าทุกข์ที่พุทธศาสนาหมายถึงหมายถึงแค่เพียงความไม่สบายกายหรือไม่สบายใจเท่านั้น ทุกข์ในพุทธศาสนานั้นเล็งไปที่ข้อเท็จจริงที่เป็นกลางๆ เล็งไปที่การที่ชีวิตต้องดิ้นรนต่อสู้ไปอย่างไม่หยุดยั้งเพราะมีธรรมชาติบางอย่างในตัวเราที่ถูกมอบให้มาตั้งแต่วันแรกที่เกิดและตรึงเราที่ธรรมชาติอันนี้ยังมีอยู่ เราก็คงดิ้นรนกันไป ในการดิ้นรนนั้นบางครั้งเราอาจเข้าใจว่าตนเอง

ประสบการณ์สุขเช่นสุขจากชัยชนะ แต่นั่นก็ยังถูกรวมอยู่ในสิ่งที่พุทธศาสนาเรียกว่าทุกข์อยู่นั่นเอง

ดังนั้นหลักการที่อาจารย์สมภารได้นำเสนอนั้นเป็นแนวทางที่ผู้เขียนบทวิจารณ์นี้สนับสนุนและถือเป็นข้อเด่นในการเขียนหนังสือเล่มนี้เนื่องจากว่าหนังสือเล่มนี้มีการตีความในเรื่องที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงให้มีจุดบรรจบของแต่ละฝ่ายให้สามารถเข้ากันได้แม้จะมีเป้าหมายในการบรรลุที่แตก

ข. ข้อด้วย

ส่วนที่น่าจะเพิ่มเติมในงานเขียนเล่มนี้คืออธิบายเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอีกหลายๆ ส่วนที่ไม่ได้เอาเข้ามาเกี่ยวข้องในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งถือว่าเป็นข้อที่ควรที่จะเพิ่มเติมเพื่อให้ได้มุมมองในการวิเคราะห์ที่กว้างกว่าที่หนังสือเล่มนี้ได้อธิบายเพียงหลักธรรมที่เป็นหลักธรรมชาติซึ่งอาจจะหาข้อเปรียบเทียบในการตีความในมุมมองที่ตนเองเข้าใจได้ง่ายแต่หากจะวิเคราะห์หลักธรรมที่เป็นหลักสำคัญๆ ในพระพุทธศาสนาเข้ามาเพิ่มอีกก็คงจะเพิ่มรสชาติในการอ่านงานวิชาการที่ได้ข้อคิดการวิเคราะห์รวมถึงการเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นจุดเด่นจุดด้อยของแต่ละส่วนซึ่งจะสอดคล้องกับหลักความเป็นจริงที่ว่าไม่มีสิ่งใดที่จะมีความเท่าเทียมกัน แม้จะเกิดวันเวลาเดียวกันก็ตามทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีความแตกต่างกันมากบ้าง น้อยบาง ตามฐานะของสิ่งนั้นๆ ที่เคยมีอยู่ กำลังเป็นอยู่ และจักเป็นไปตามสภาพแวดล้อมและปัจจัยของสิ่งนั้นๆ

ยิ่งกว่านั้นการพิสูจน์การทดลองทางพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์นั้นก็มีรายละเอียดรวมถึงเครื่องมือที่ใช้ในการพิสูจน์ทดลองที่แตกต่างกัน ที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์นั้น มีมูลบททางอภิปรัชญาและญาณวิทยาที่แตกต่างกัน เครื่องมือที่ใช้แสวงหาความรู้ตลอดจนความจริงที่ค้นพบและเกณฑ์ตัดสินความจริงจึงแตกต่างกันด้วยและสิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือวิทยาศาสตร์ต้องการเรียนรู้กฎธรรมชาติและหาทางควบคุม ธรรมชาติหรือเอาชนะธรรมชาติ พุทธอีกนัยหนึ่งวิทยาศาสตร์เน้นการควบคุม ธรรมชาติภายนอก แต่พระพุทธศาสนาสอนให้คนควบคุมภายในจิตใจตัวเองลำดับแต่ความสามารถที่ควบคุม ธรรมชาติได้ ไม่อาจทำให้ความสงบสุขเกิดขึ้นในโลกมนุษย์ มนุษย์ต้องรู้จักควบคุมตัวเองให้มีจิตใจดีงามด้วย สันติสุขที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้

สรุป

ผู้เขียนยอมรับว่าเนื้อหาของ “พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” ที่ท่านอาจารย์สมภารได้บรรยายไว้เป็นความต่อเนื่องของเนื้อหาในทั้งสองภาคส่วนที่มีความแตกต่างกันก่อนที่จะวิเคราะห์เพื่อให้เห็นความเหมือนกันของพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์อย่างลงตัวอันเป็นการแสดงออกซึ่งความปรารถนาในเรื่องในวิธีอรรถปริวรรตศาสตร์เชิงวิเคราะห์ที่ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งซึ่งเราควรนำไปเป็นแบบอย่างทั้งในด้านวิธีการนำเสนอและการเรียงลำดับเนื้อหาที่เป็นแบบการสร้างใยแมงมุมที่สามารถเริ่มจากความเป็นเริ่มจากจุลภาค จำกัดเข้ามาในบริบทของแต่ละส่วนคือวิทยาศาสตร์ส่วนหนึ่งพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง ก่อนที่จะขยายไปเป็นมหัพภาควงกว้าง ได้อย่างสมบูรณ์แบบ

หากพิจารณาเนื้อหาของหนังสือ “พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” ของท่านอาจารย์สมภารโดยทั่วไปแล้วจะพบได้ว่าเป็นเนื้อหาการอธิบายถึงความสำคัญบางส่วนของแต่ละอย่างทั้งวิทยาศาสตร์เองที่มีจุด เริ่มต้นมาจากสิ่งเล็กๆ แล้วก็มีพัฒนาการจนเกิดสิ่งต่างๆ ขึ้นมากมายในโลกใบนี้เช่นเครื่องอำนวยความสะดวก สิ่งที่ทำให้คนคิดว่ามีชีวิตที่สบายยิ่งขึ้นซึ่งมีเป้าหมายที่แตกต่างจากพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นท่ามกลางความเชื่อที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ของคนในประเทศอินเดียในสมัยเมื่อสองพันกว่าปีที่ผ่านมา แล้วก็มีการค้นพบหลักสัจธรรมหลายๆ อย่างโดยพระพุทธเจ้าก่อนที่จะขยายการนับถือไปยังนานาประเทศอีกมากมายหลายแห่งดังที่เราทราบในปัจจุบันในส่วนตอนท้ายของหนังสือก็คือการวิเคราะห์ประเด็นเนื้อหาความเหมือนและความแตกต่างกันระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ในแง่มุมเพียงบางประเด็นตามที่ได้นำเสนอแล้วในข้างต้นซึ่งก็ถือว่าเป็นมุมมองที่ให้ข้อคิดแก่ทั้งสองฝ่ายได้เป็นอย่างดี ไม่เฉพาะคนในวงการวิทยาศาสตร์หรือพระพุทธศาสนาเท่านั้นแต่หากจะได้ประโยชน์ในอีกหลากหลายในอนาคต หากมีการนำข้อมูลต่างๆ มาเชื่อมโยงเพื่อหาประเด็นอันนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของมนุษยชาติ

ยิ่งกว่านั้นการดำเนินเนื้อเรื่องทั้งสิบสามตอนนั้นเป็นลักษณะของการสร้างความเชื่อมโยงของเนื้อหาในแต่ละตอนให้มีความสอดคล้องถึงกันได้โดยเริ่มจากจุดเล็กๆ ของแต่ละฝ่ายในความโดดเด่นที่มีคนในวงการนั้นๆ ได้กล่าวถึง เพื่อนำมาเป็นมุมมองในด้านวิชาการอันเป็นการเชื่อมโยงหรือเปรียบเทียบให้เห็นภาพที่สำคัญของการอยู่ร่วมกันได้แม้จะมีเป้าหมายหรือวิธีการในการดำเนินการที่แตกต่างกันก็ตาม

สุดท้ายเนื้อหาของหนังสือหนังสือ “พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” ของท่านอาจารย์สมภารผู้วิจารณ์รู้สึก มีความสุขและเบิกบานใจต่อการอ่านงานเขียนเรื่องนี้ได้เห็นทัศนะในมุมมองที่แตกต่างหลากหลายของการนำเสนอแง่มุมมองของพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ที่มุ่งเน้นวิเคราะห์รากฐานของพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ในประเด็นเดียวกันอย่างเป็นกลาง ทำให้ผู้วิจารณ์เพลิดเพลินไปกับการอ่าน สามารถเพิ่มพูนทักษะกระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลมีผลลุ่มลึก ผู้วิจารณ์เห็นด้วยที่ผู้เขียนให้ความเห็นว่าในความรู้สึกรู้สึกของคนส่วนใหญ่เห็นว่าวิทยาศาสตร์ในความรู้สึกของเขาคือตัวอย่างของความรู้ที่มีเหตุผลและความมั่นคงจึงทำให้คนส่วนมากที่เป็นนักการศาสนาพยายามดึงศาสนาของตนเองให้สอดคล้องกับวิทยาศาสตร์แต่ในฐานะที่ท่านเป็นนัก วิชาการด้านศาสนาและปรัชญา ท่านก็ได้ชี้ให้เห็นว่าที่จริงแล้วปัญหาหลายประการที่อาจจะเกิดขึ้นได้หากจากเปรียบเทียบหรือนิยามแบบนั้นเนื่องจากวิทยาศาสตร์และพระพุทธศาสนา มีรากฐานความคิดที่แตกต่างกันนั้นเราจึงไม่สามารถสรุปได้ว่า พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ โดยสิ่งที่สำคัญที่สุดที่ท่านให้เหตุผลก็คือวิทยาศาสตร์มีระบบการแสวงหาความรู้ที่ยึดเหตุผลเป็นหลักการฝึกให้คนในประเทศมีจิตใจเป็นวิทยาศาสตร์เป็นแนวทางที่ถูกต้อง แต่วิทยาศาสตร์ก็มีขอบเขตจำกัด ชีวิตมนุษย์ซับซ้อนและต้องการอีกหลายสิ่งทีวิทยาศาสตร์ไม่สามารถให้ได้ ส่วนที่เหลือเหล่านี้เราต้องแสวงหาจากแหล่งความคิดอื่นเช่น ศาสนา ซึ่งแนวคิดดังกล่าวถึงว่าเป็นงานที่มีคุณค่าและยิ่งใหญ่มาก ทำให้นักวิชาการด้าน

วิทยาศาสตร์หรือด้านศาสนาควรตระหนักรู้ในสิ่งที่ตนไม่ทราบหรืออาจจะทราบแต่ยังไม่ลึกซึ้งพอ สิ่งเหล่านี้จะเป็นภาพสะท้อนและเป็นกระจกเงาให้ซึ่งกันและกัน ได้เห็นถึงความคิดที่แตกต่างในแง่มุมที่หลากหลายทำให้เปิดมุมมองกว้างขึ้นของนักวิชาการที่ไม่ได้ปิดตัวเองอยู่เฉพาะศาสตร์ที่ตนเองทราบเท่านั้นแต่เป็นการเปิดประเด็นความคิดที่คนส่วนใหญ่มักกำลังให้ความสำคัญในแง่มุมมองความคิดเห็นที่ไม่พยายามดึงศาสนาไปเกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ในแง่มุมมองที่คิดวิเคราะห์รากฐานของแต่ละแนวความคิด เพื่อให้เห็นความแตกต่าง ที่ไม่อาจจะบรรจบกันได้ในข้อจำกัดหรือวิธีคิดที่ค่อนข้างแตกต่างกันดังได้กล่าวแล้วในข้างต้นซึ่งถือได้ว่าเป็นหนังสือที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อวงการพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์และตลอดทุกวงการ ในการที่จะร่วมมือการสร้างสรรคผลงานดีๆ ที่มีคุณภาพออกสู่สาธารณะเพื่อให้คนในสังคมได้รับทราบและได้ศึกษาเรียนรู้ร่วมกันต่อไป

เอกสารอ้างอิง

สมภาร พรหมทา. (2540). พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.